

Den lille og den store nytte

Et interkulturelt perspektiv på forholdet mellem nytte og frihed

Jesper Garsdal

er ph.d. i filosofi ved Aalborg Universitet, lektor i anvendt filosofi (interkulturel filosofi) ved Institut for Læring og Filosofi, Aalborg Universitet. Har bl.a. sammen med Johanna Seibt redigeret "How is Global Dialogue Possible?", De Gruyter, 2015.

Michael Paulsen

er ph.d. i filosofi ved Aalborg Universitet, og ansat som lektor i interkulturel pædagogik ved Institut for Kulturovidenskaber Syddansk Universitet. Har bl.a. været med til at publicere bogen "Klassisk og Moderne læringsteori", Hans Reitzels forlag i 2014.

Abstract

In this article, we expound a distinction between a "small" and a "large" notion of utility. We do this by linking the concept of utility to the concept of freedom. Our suggestions derive from two readings related to the Chinese history of philosophy. First, we develop the distinction in a reading of early classical Chinese philosophy, through a discussion of Confucianism, Mohism and Daoism. Secondly, we explore the relationship between utility and freedom in the meeting between Chinese thinking and modern western philosophy. We discuss Yan Fu's translations of Western philosophy, particularly Mill. Through this discussion, we end up with situating the discussion of utility in the domain of human freedom. Finally, drawing on Schiller, we consider how utility and freedom should be cultivated giving rise to a kind of balance between "harmony" and "conflict" in contemporary global society.

Keywords Utility, Freedom, Chinese Philosophy, European Utilitarianism, Bildung.

Indledning

Vi vil i denne artikel rejse spørgsmålet om, hvorvidt mennesker og samfund bør orientere handlinger og indretninger efter, hvad der har nytteværdi. Anliggendet er at udvikle en filosofisk skitse, der gør det muligt at diskutere dette. Vores ambition er ikke at besvare spørgsmålet, men at vise, at hvis nyttebegrebet sættes i relation til andre vigtige begreber og perspektiver, så fremtræder aspekter og problemer, som ellers er svært vanskelige at artikulere eller få øje på. Den filosofiske skitse, vi folder ud, tager udgangspunkt i fremlæsnings af historiske ansatser, der sætter nyttebegrebet i relation til frihedsbegrebet. Selvom den begrebsrejse, vi drager ud på, kan virke geografisk og historisk vilkårlig, er det vores argument, at den muliggør formulering af en systematisk pointe, nemlig den, at spørgsmålet om nytte først bliver filosofisk relevant og interessant, når det tænkes i relation til mennesket som frihedsvæsen. Komplementært er det vores anliggende at vise, at det er igennem historisk specifikke udfordringer af nyttebegrebet fra andre perspektiver og begreber, at man for alvor kan blive klogere. Samlet leder det os til en argumentation, der går ud på, at nyttebegrebet bør tænkes interkulturelt og dialogisk, for at kunne være nyttigt i en verden, hvor pluralitet (frihed) opfattes som en værdi i sig selv (se Biesta 2012).

Første del: Den klassiske kinesiske nyttetænkning

Vi begynder rejsen ind i nyttebegrebet ved at tage fat på, hvordan nyttetænkningen folder sig ud i klassisk kinesisk tænkning, dvs. "i de stridende staters periode" (475-221 f.Kr.) eller det som kaldes for "De hundrede skolers periode" (Nielsen 2003, Favrholdt 1996). Vi starter med at fremhæve den kongfuzianske anvendelse af nyttebegrebet, for dernæst at se på en daoistisk kritik heraf. I centrum er overvejelser, der placerer nyttebegrebet i en diskussion om, hvad der kan fungere som vejledende (dao) ift. at skabe et harmonisk liv og samfund (som svar på tidens stridigheder). Det spørgsmål, der rejses, er, hvorvidt det er en god ide, hvis borgere og regenter orienterer deres handlinger efter, hvad der har nytteværdi. Vi vil fremhæve fire klassiske svar herpå, der går i hver sin retning.¹

(1) Kong Fuzi: orientering efter egennytte forårsager moralsk fordærv

Det første svar finder vi hos Kong Fuzi (551-479 f.Kr.) i den af hans elever nedskrevne (og senere modificerede) tekstsamling, der går under navnet *Analekterne*.² Ifølge Kong Fuzi er, hvad der gavner og har fordel for én selv, ikke en god rettesnor (dao) at orientere sine handlinger efter. Det er det ikke, fordi det fører til dårlige sociale relationer, splid og et uharmonisk fællesskab. Som alternativ udvikler Kong Fuzi ideen om et ædelt menneske (en junzi), der tænker og handler ud fra *retskaffenhed* (yi) og lignende *social dyder*. At udvikle sig til et sådan dydigt menneske, er en bedre vej (dao) end at orientere sig ud fra nytte, da det kan skabe og sikre et harmonisk fælles liv.

(2) Mozi: orientering efter det alment nyttige opløser stridigheder

Et andet svar finder vi hos Mozi (ca. 470-391 f.Kr.) og den tekstsamling, der bærer hans navn (Watson 2003).³ Hvor Kong Fuzi lægger vægt på det moralsk skadelige i en orientering efter egennytte, lægger Mozi vægt på en social form for nytteorientering, hvor målet er, at mennesker orienterer sig efter at gavne hinanden indbyrdes og gensidigt. Med et udtryk hentet fra oversætteren A. C. Graham (1989) er det vigtigste ifølge Mozi "concern for everyone". Hvis alle tager hensyn til hinanden, drager omsorg for nær som fjern, vil verden skænke menneskene lykke. Også som regent gælder det om at holde sig til princippet om at tænke på hele folket, ikke kun sig selv. I forlængelse heraf foreslår Mozi, at partiskhed og snæversyn skal erstattes med handlinger, som retter sig efter det som forener (jian). Hvordan kan det ske, spørger Mozi og svarer selv: man skal holde op med at skelne mellem eget og andres, dit og mit eller os og dem ift. handlingsmotiver. Hvis individer, familier og stater ikke forsøger at opnå noget på bekostning af hinanden, vil det gavne alle. Gennem dette ræsonnement bliver det tydeligt, at målestokken for handlen skal være almen, og ikke begrænset til hvad der gavner det enkelte individ eller en afgrænset social enhed. Mozi er nok enig med Kong Fuzi i, at egoisme er tidens hovedproblem, men han er uenig i den løsning Kong Fuzi fremlægger. Skåret ind til benet antyder Mozi, at Kong Fuzi ikke for alvor lykkes i at opstille et brugbart alternativ til partiskhed og egoisme, bl.a. pga. den positive va-

lorisering Kong Fuzi giver familieværdier. Det sande alternativ til egennyttens består ikke i at opføre sig retskaffent overfor sine nærmeste, men i en reorientering af menneskelig praksis i retning af en fokusering på *det alment nyttige* frem for det egennyttige. Hvis mennesker handler ud fra, hvad der er alment nyttigt, dvs. hvis de tænker på, hvad der gavner alle og enhver, og hvis de i det hele taget orienterer deres handlinger efter det som gensidigt gavner hinanden, så vil årsagerne til krig, splittelse, kaos, ressourcespild og katastrofer som hungersnød forsvinde, argumenterer Mozi.

(3) Mengzi: Nyttehensyn er ikke det vigtigste, det er moralsk dannelse

Et tredje svar finder vi hos en af de store arvtagere af Kong Fuzis lære, nemlig Mengzi (372 – 289 f.Kr.).⁴ Vi vil her blot fremhæve et af Mengzis argumenter, nemlig det, at nyttetænkning er unødvendig og uduelig som rettesnor (dao). Det er ifølge Mengzi forfejlet at prioritere hensyn til gavnlighed først og retsindighed sidst. Hvis mennesker først og fremmest tænker medmenneskeligt og retsindigt, hvad er der så brug for nyttetænkning til? Lad os koncentrere os i tale og handling efter at blive medmenneskelige og retsindige, så skal det nok sekundært komme alle til gavn. Ud af princippet om medmenneskelighed træder automatisk handlinger, der gavner andre. Den teori om social eller almen nytte Mozi fremlægger, er derfor unødvendig.

Pointen hos Mengzi er ikke, at gavnlighed ikke er et gode, også han vil gerne, at mennesker tænker og handler så det gavner alle og enhver. Pointen er, at gavnlighed ikke kan fungere som et primært mål, men derimod bør tænkes som en sekundær effekt af en primær moralsk dannelse og efterstræbelse af sociale dyder, her medmenneskelighed og retsindighed. Hermed sætter Mengzi dydsetik over nytteetik. Det handler om at gøre noget, der gavner andre og fællesskabet, ja, men netop det opnås bedst gennem en udvikling af en dydig karakter og personlighed, der giver en grund til at handle ærligt, hjælpsomt, høfligt osv. Videre er argumentet, at en sådan moralsk dannelse må starte i ens egen person og nære omgivelser, typisk familien, og vokse frem herudfra som stadig udvidende, stadig overskridende dannelsesproces, hvor ens opøvede og udviklede sociale karakter smitter af på omgivelserne, som ringe i vand, der breder sig.

(4) Zhuangzi: hvad der er nyttigt afhænger af, hvilket perspektiv vi anlægger

Den sidste stemme fra klassisk kinesisk filosofi vi vil fremhæve er den daoistiske tænker Zhuangzi (369-286 f.Kr.).⁵ Zhuangzis svar adskiller sig fra de tre ovenstående svar. Hos Zhuangzi drejer det sig ikke om at argumentere for eller imod nyttetænkning, ej heller om at opstille ét fast standpunkt. Derimod går det ud på at vise, at hvad der er nyttigt eller unyttigt afhænger af, hvordan vi mennesker tænker, ikke mindst ift. hvor fantasifulde eller lidet fantasifulde vi er, hvor forankret vi er i en bestemt orden eller evner at overskride denne og forholde os *frit*. De tre andre tænkere antager, uanset deres forskellige moraler, at det er klart, hvad der er nyttigt og hvad der er unyttigt; de opmåler gavnlighed ift. en eksisterende orden eller det uddannelsesfilosoffen Biesta (2011) kalder for et *kvalifikations- og socialisationsperspektiv*, hvorimod det som Zhuangzi bringer i fokus er et *subjektifikationsperspektiv*. Hvad de andre skoler anser for nyttigt, er ifølge Zhuangzi blot udtryk for en overfladisk og statistisk tænkning. Groft sagt har Zhuangzi ikke meget til overs for de fasttømrede og for ham stive moralsystemer, som Kong Fuzi, Mozi, Mengzi og andre opstiller. De er for umenneskelige og ufleksible for hans smag og verdenssyn, uanset om de peger på den ene rette vej eller den anden. Det er kunstige fikseringer af forskellen på rigtigt og forkert, nyttigt og unyttigt. Zhuangzi udfolder derfor ikke endnu en morallære, men en metafysik, med eksistentia-listiske og epistemologiske perspektiver indbygget. Zhuangzi skelner mellem to planer: På den ene side det plan, hvor vi vurderer om noget er nyttigt og brugbart *ud fra et givent og umiddelbart perspektiv*, dvs. ift. snævre praktiske formål inden for en eksisterende orden. Dette kan kaldes for *den lille nytte*. Her gør vi os bekymringer og frustreres, når noget ikke kan bruges til det vi har tænkt. Her fungerer brugen inden for et afgrænset kontekstuel system, fx det at bruge balsam til at modvirke tørre hænder for at kunne vaske silke om vinteren, for at kunne tjene lidt penge for at kunne købe lidt mad og overleve til det bliver sommer. På den anden side det plan, hvor formålet ikke er at opnå noget bestemt, men derimod at komme fri af alle bestemtheder, og forholde os kreativt og skabende til hvorvidt noget kan bruges til dette videste af alle formål. Det interessante er nu, at hvis vi holder os på det første plan, ser vi ikke den nytte, der kan være af noget ift. det andet plan. Zhuangzi

antyder endda, at det som er mest brugbart i det ene perspektiv er mindst brugbart i det andet. Vil man være fri, skal man bruge det som igennem alle små perspektiver fremtræder som ubrugeligt. Det handler derfor om at kunne skelne lille og stor nytte, hvor den lille ikke giver radikal frihed, er begrænset, fyldt med bekymringer og snæversyn ift., hvad man tror noget kan bruges til og ikke bruges til, hvad der er nyttigt og ikke nyttigt, mens den store nytte er den som fører til frihed, og som fremkommer, når man lader sine tanker vandre uhæmmet.

Anden del: Yan Fu og kinesisk kulturs møde med vesten omkring det 20. århundredes begyndelse

Vi vil nu relatere de klassiske overvejelser over nyttebegrebet til fortolkningen af den kinesiske reception af moderne vestlig tænkning ved indgangen til det 20. århundrede i Kina. Vi gør dette ved at se på, hvorledes den indflydelsesrige oversætter, Yan Fu, i hans valg af tekster til oversættelse og i selve oversættelserne fortolkede datidens nyere vestlige filosofi.

Yan Fu var oprindelig officer i den kinesisk flåde og havde i slutningen af 1870'erne selv stiftet bekendtskab med vestlig modernitet på et studieophold i London. Efter Japans sejr over Kina i den første japansk kinesisk krig 1894-95 begyndte han at oversætte værker af Darwin, Spencer, Huxley, Adam Smith, John Stuart Mill og Montesquieu. Disse oversættelser fungerede i Kina som introduktion til både socialdarwinisme og vestlig liberal politisk tænkning og fik stor indflydelse, og der foregår til stadighed en løbende diskussion af Yan Fu's arbejde i relation til nye udviklinger af den politiske filosofi i Kina.

Der findes flere fortolkninger af Yan Fu's filosofiske position og hvorledes den spiller sammen med datidens filosofiske og særlig ny-kongfuzianske debat i Kina. Vi har i det efterfølgende valgt at tage afsæt i Max Ko-wu Huangs fortolkning af dette forhold, således han fremlæser det i "The Meaning of Freedom – Yan Fu and the Origins of Chinese Liberalism" (2008).⁶

Huang's analyse af Yan Fus filosofiske projekt

Ifølge Huang forsøger Yan Fu at harmonisere "two equally irresistible and precious ideals: a picture of freedom, prosperity, and power offered by the liberal West, and a vision of morality, altruism and

social harmony rooted in the Confucian tradition" (Huang 2008, 259). Ifølge Huang bliver frihed hos Yan Fu ikke blot set som et instrument til at opnå velstand, tværtimod har friheden en selvstændig værdi. Samtidig bliver friheden hos Yan Fu også relateret til et nyttebegreb der forbinder de politiske, erkendelsesteoretiske og eksistentielle aspekter i vores distinktion mellem lille og stor nytte. Huang undersøger dette i et detailstudie af Yan Fu's oversættelse af Mills "On Liberty", hvor der samtidig knyttes an til den idehistoriske kontekst for Yan Fu's arbejde.

Huang opstiller for det første en distinktion imellem et transformationsperspektiv (TP) og et akkommoderende perspektiv (AP, Huang 2008, 40-44) ift. vurdering af samfundsmæssig forandring. I TP anskues samfundsmæssig forandring ud fra en ideelt opfattet mulighed for et perfekt samfund, der ofte vil implicere krav om radikale samfundsmæssige forandringer. I AP vil man i stedet søge at tilpasse idealer og den foreliggende virkelighed til hinanden på en måde, der sigter mod en gradueret udvikling af samfundet.

Huang forbinder nu denne distinktion mellem TP og AP med en anden distinktion, nemlig en sondring mellem den angelsaksiske liberale tradition, som Huang kalder for "Milleanism" (ML) og den franske republikanske tradition, som Huang betegner som "Rousseaunisme" (RS, Huang 2008, 44-55). Han gennemgår her forskelle mellem de to traditioner ved at trække på vestlige og kinesiske forskere, og følger især Joseph Schumpeters "Capitalism, Socialism and Democracy" (1943). Schumpeter argumenterer i dette værk for at mennesker ikke er så moralsk oplyste, som man kunne ønske sig, og ligeledes, at de er for individuelt forskellige til at nå frem til en fælles ide om det fælles gode. Man skal derfor droppe utopiske forsøg på at danne et samfund, men i stedet lægge sig op af en oplyst udgave af Mills tænkning (ML). Huangs pointe er, at dette synspunkt harmoner dårligt med den generelle tiltro til muligheden for udviklingen af menneskets godhed og dannelse af et godt samfund, som man finder i Kinas idehistorie. Dette kan ses som en del af forklaringen på, hvorfor mange nyere tænkere i Kina, uanset om de var orienteret imod TP eller AP, foretrak RS frem for ML.

Imidlertid er Yan Fu modsat denne tendens mere interesseret i Mill end Rousseau og dette rejser derfor dels spørgsmålet om hvorledes vi skal forstå dette, og dels spørgsmålet om, hvorledes

Yan Fu evt. adskiller sig fra Mill. Det viser sig her, at Yan Fu er enig med Mill i hans accentuering af det individuelle menneskes frihed som værdi i sig selv samt af vigtigheden af at få etableret en forfatning med demokratiske institutioner og magtdeling. Men forskellen på de to tænkere viser sig jfr. Huang, når vi ser på deres opfattelser af det, som Huang i tilknytning til Isaiah Berlin betegner som den positive opfattelse af friheden (Huang 2008, 94-95).

Huang griber her an til en tredje distinktion. Det drejer sig om skellet mellem erkendelsesteoretisk optimisme (EO), der betoner muligheden for indsigt i sandheden og erkendelsesteoretisk pessimisme (EP, Huang 2008: 126-141), der ikke mener at dette er tilfældet. Huang hævder, at udviklingen af vestlig liberal tænkning er tæt forbundet med erkendelsesteoretiske diskussioner, der i højere grad integrerer EO og EP end tilfældet er i Kina, hvor man har haft større tiltro til EO og lagt mindre vægt på EP. Mills betoning af ytringsfrihed etc., hænger ganske vist sammen med respekten for individets værdighed, men har også en erkendelsesteoretisk pointe. Netop fordi vi ikke kan være sikre på at vi "har ret" ift. sand erkendelse, så er vi nødt til at lade vore ideer konkurrere åbent med hinanden i den offentlige sfære, for derigennem gradvis at blive klogere.

Selv om Yan Fu ikke var fremmed over for det forhold, at mennesker kan tage fejl, så delte han ikke Mills syn på den principielle usikkerhed i den menneskelige erkendelse. Ytringsfriheden er i stedet vigtig som mulighed for at det enkelte menneske har ret til at udtrykke indre indsigter uden frygt for undertrykkelse.

Om friheden som medierende imellem det ydre og det indre

Dette hænger ifølge Huangs analyse sammen det forhold, at Yan Fu arbejder med en distinktion mellem det ydre og indre, som lå indbygget i den kulturelle grammatik i Kina på hans tid, særlig i embedsværket, og som stammede fra nykongfuziansk filosofi. Yan Fu forbinder denne distinktion, med hvad Huang, i tilknytning til Isaiah Berlin, kalder distinktionen imellem ydre og indre frihed.

Hvad angår den ydre frihed følger Yan Fu ikke Rousseau, men Mills liberale opfattelse af frihedsrettigheder, demokrati etc. Omvendt følger Yan Fu ift. den indre frihed ikke Mills erkendelsesteo-

retiske pessimisme, uden dog, ifølge Huang, at gøre sig klart, at dette bringer ham i modstrid til dele af Mills tænkning.

Dette viser sig ifølge Huang ved at Yan Fu i forlængelse af den nykongfuzianske læsning af den kinesiske filosofiske tradition ser positiv indre frihed som processuelt forbundet til den sociale verdens sammenhængende og interdependente natur, der giver mulighed for skue i det indre, men som samtidig fører til en moralsk forpligtigelse til også at realisere i det ydre. Som antydnet, så giver dette Yan Fu problemer ift. at forstå de erkendelsesteoretiske pointer i en stridbar offentlig diskurs, da uenigheder ifølge hans perspektiv ikke kommer af en principiel fejlbarlighed, men følger af manglende "indre" indsigt hos deltagerne. Man skal dog ikke overse, at hans tilgang på den anden side giver mulighed for at give filosofisk mening til de holistiske erfaringer af "det indre", som nykongfuzianismen i tilknytning til buddhismen også betoned; noget der ikke ligger lige for ud fra en erkendelsesteoretisk pessimistisk position.

Om forholdet mellem frihed og det nyttige som det gavnlige hos Yan Fu

Yan Fu beskriver sig selv som inspireret af Zhuangzi, og han udgiver da også i 1916 en kommentar til Zhuangzi. Huang kommer med et bud på, hvorledes Yan Fu søger at koble begrebet om frihed sammen med Zhuangzi's begreb om zaiyou, som viser hen til en "independent spirit, the opposite of youdai (depending on something)".

Det er fristende at koble Yan Fu's daoistisk inspirerede opfattelse af frihed sammen med hans afvisning af socialisme, hans positive indstilling til markedsøkonomi, og særligt hans gentagne referencer til laissez-faire. Men disse referencer til laissez-faire skal ikke ses som en henvisning til individualitetens "selviske" udfoldelse; de skal i stedet holdes sammen med Yan Fus (historisk set problematiske) hævde af, at Zhuangzi og Yang Zhu er den samme person. Yang Zhu (normalt 440-360 fv.t.) har siden Mengzis kritik af ham været opfattet som forkynner af egoismens evangelium. I modsætning hertil skelner Yan Fu mellem egoisme og et krav om at "handle til gavn for sig selv". Yan Fu ser sidstnævnte krav som værende forbundet med selvkultivering og indre frihed. Han hævder kritik over for Mengzi, at ideen om først at se på medmenneskelighed og

moralsk dannelse, før det nyttige og gavnlige, som så vil komme af sig selv, som et udtryk for at Mengzi ikke får etableret et skel mellem egoisme og så det at handle til gavn for sig selv i et positivt frihedsbegreb – der minder om Rousseaus distinktion imellem en egoistisk og kulturelt afledt egenkærlighed (amour propre) og en godartet selvkærlighed (amour de soi). Indvendingen mod Mengzi er, at den stærke betoning af medmenneskelighed, hvis den ikke relateres til en sådan distinktion, ikke alene kan føre til "godhedshykleri", men også til undertrykkelse af friheden. Samtidig afviser Yan Fu både eskapistisk-egoistiske former for daoisme og den egoisme som han ser vokse frem i forlængelse af mødet med vesten. I stedet er konklusionen, at hvis man handler til egen gavn i Zhuangzi-Yang Zhu's forstand, så vil dette ikke alene føre til en realisering af de klassiske kongfuzianismes værdier, men også inddrage aspekter af Mozi's ide om universel kærlighed.

Tredje del: Nytte og frihed i et dannesperspektiv

Vi har indtil nu argumenteret for, at nytte og frihed bør tænkes sammen, ikke mindst for at kunne skelne mellem den lille og den store nytte. Indirekte har et omdrejningspunkt været, at dannelse og kultivering spiller en vigtig rolle ift. både nytte og frihed. På den baggrund vil vi afslutte vores filosofiske skitse med at belyse forholdet mellem frihed og nytte i et mere eksplicit dannesperspektiv, mere specifikt ved at starte med at betragte begrebet om kreativitet ift. frihedsbegrebet, og herudfra bevæge os videre over i dannesspørgsmålet.

Kreativitet, det store nyttebegreb og læringsspørgsmålet

Både Mill og Yan Fu hævder betydningen af individets værdi og frihed. Men hvor Mills fortolkning hævder en frihedsopfattelse, man kunne kalde konfliktuel, og som er grundet i lige dele erkendelsesteoretisk pessimisme og individuel kreativitet og som derfor bedst udfoldes i en brydning mellem meninger, der hævder Yan Fu en frihedsopfattelse, vi kan kalde harmoniserende, og som ud fra Zhuangzi er grundet i en erkendelsesteoretisk optimisme og individets mulighed for at handle til eget bedste ud fra en fri selvkultivering, der som en harmoniserende indsigt også medfører sociale dy-

der, og som derfor bedst udfoldes igennem den enkeltes mulighed for at realisere "sig selv".

Hvordan lærer man friheden eller den store nytte at kende?

Det bringer os frem til spørgsmålet om hvorledes vi kan forstå fri selvkultivering? Det er her interessant at Huang gør opmærksom på, hvorledes Mills positive frihedsbegreb hænger sammen med hans fortolkning af Humboldt og den tyske romantiske tradition, og i forlængelse heraf i modsætning til Yan Fu, argumenterer for en stærk modsætning mellem det vestlige fokus på individuel kreativitet og daoismens naturalistisk-holistiske karakter. Vi vil imidlertid ud fra en refleksion over koblingen mellem dannelse og frihed i en læringsfilosofisk tekst i denne tradition, nemlig Schillers Æstetiske Breve (1795/1996) påpege, at denne tradition ikke blot består af ren individuel kreativitet (som hos Mill er kombineret med erkendelsesteoretisk pessimisme) men også kan tænkes helhedsorienteret, særligt socialt og politisk.

Schillers æstetiske breve

Schiller er på den ene side inspireret af det, som Hegel senere så som Kants internalisering af Rousseaus begreb om den almene vilje i det kategoriske imperativ, men er samtidig i højere grad end Kant optaget af at se spændingen mellem det indre almen-moraliske diktum og de selviske naturlige tilbøjeligheder, ikke blot som et etisk spørgsmål, men også som et politisk problem ift. at realisere det gode samfund. Schiller ser i lyset af den franske revolutions rædsler dette problem som tæt forbundet med forsøget på via revolution at indføre et ideal, retsstaten, som imidlertid af filosofisk antropologiske grunde ikke kan finde fodfæste inden for en mere konfliktuel samfundsorden, som Schiller når frem til at kalde den dynamiske stat.

Schillers svar er at pege på muligheden af at erfare et interesseløst "spil" mellem "formdriften" i det kategoriske imperativ og "livsdriften" i den enkeltes tilbøjeligheder, som dette spil kommer til udtryk i erfaringen af "det skønne" gennem det Schiller betegner som "legedriften". For Schiller udgør dette et ubestemt formidlingspunkt, der som sådan er frihedens første mulighed, i tiden, og som derved kan være afsættet for en gradueret dannelse af det enkelte

menneske til den mere almene moralske orden, som findes i en udfoldet retsstat (AP frem for TP).

Vi kan således i den tyske romantiske tradition for det første finde positioner, der ikke blot peger på et legende ubestemt element knyttet sammen med et frihedsbegreb, (som vi har betonet i det store nyttebegreb), men som samtidig i tråd med Huangs udgave af Yan Fu ser det dannelsesmæssige potentiale som orienteret ikke blot mod subjektets egen kreativitet, for så vidt at denne primært forbindes med en fundamental erkendelsesteoretisk fallabisme (Huang's indvending imod at koble Yan Fu og den romantiske tradition sammen), men som forbundet med en fundamental indsigt i det moralsk gode, som samtidig knyttes til et politisk projekt, etableringen af retsstaten.

Det interessante er, at det æstetiske som vejen til dannelse af friheden ikke blot bliver et middel, det bliver samfundsmæssigt også et mål: Schiller opererer i det 27. brev med tre statsbegreber (samfundsordener): den dynamiske stat, den etiske stat og den æstetiske stat (Schiller 1996: 133) For så vidt at æstetikken forsat viser hen til frihedens ubestemte mulighed i tiden, er det nemlig ikke nok en gang for alle at blot etablere "lovens majestæt" i den etiske stat. For at leve op til ideen om det gode/utopiske samfund skal der gives rum for den forsatte ubestemte udfoldelse af det æstetiske i legedriften også mellem mennesker og i de institutioner, der er indbygget i en sådan samfundsorden. Der er med andre ord indbygget en anerkendelsesdimension i tanken om den æstetiske stat som en form for "Gesamtkunstwerk".

Konklusion

Vi har i artiklen rejst spørgsmålet om, hvorvidt mennesker og samfund bør orientere handlinger og indretninger efter, hvad der har nytteværdi. For at svare på det har vi udviklet en filosofisk skitse, der går ud på at forfølge, hvordan nyttebegrebet historisk er blevet sat i forbindelse med frihedsbegrebet, og hvorledes forbindelsen skaber en distinktion mellem den lille og den store nytte. Gennem en fremlæsning af positioner i klassisk kinesisk filosofi har vi vist, at diskussioner her mellem dydsetik og utilitarisme vedrører den lille nytte, forstået som det at tage et bestemt semantisk nytteunivers for givet. Således er begge positioner enige om, hvad der er gavnligt, nemlig at skabe et harmonisk samfund, men uenige om,

hvordan man skal orientere sig for at skabe et sådan: skal man kultivere sociale dyder (den kongfuzianske position) eller skal man efterleve principper (den moistske position). Heroverfor har vi med Zhuangzi problematiseret ethvert forsøg på at etablere en lille nyttetænkning, der på kunstig vis fastlåser en bestemt orden, som eviggyldig. Vi har herudfra betonet den store nytte, der består i det at blive fri af alle ordener, hvilket vi med Biesta har kaldt for subjektifikation som modsætning til de to andre positioner – som lægger op til kvalifikation (moisme) og socialisation (kongfuziansime) til bestemte ordener.

Vi har dernæst foretaget et spring frem til kinesisk kulturs møde med vesten omkring det 20. århundredes begyndelse. Især har vi set på Yan Fus oversættelser og syn på Mill. Herudfra har vi kompliceret forholdet mellem nytte og frihed, for at vise, hvorledes et sådan inter-filosofisk møde afslører yderligere aspekter som afgørende. Vi har her vist, at det er afgørende, om man tænker ud fra hhv. erkendelsesteoretisk optimisme eller pessimisme, og hvorvidt man tænker ud fra en konfliktuel (Mill) eller harmoniserende (Yan Fu) frihedsforståelse. Centralt i disse udredninger er, at både frihed og nytte har en eksistentiel dimension, som vi har kaldt for "det indre", og en samfundspolitisk dimension, som vi har kaldt for "det ydre". Endelig har vi i artiklens tredje del skitseret, hvorledes disse dimensioner kan tænkes sammen ud fra et dannelsesperspektiv. Vores udgangspunkt har her været Schiller, der peger på det dynamiske samspil mellem livsdrift og formdrift og herudfra integrerer "den store nytte" (frihedens ubestemthed) som del af et højere ideal om et godt samfund, således, at dette kan defineres ved også altid at rumme mulighed for det, vi har kaldt for subjektifikation. Vores konklusion er således, at det vigtigste ift. nytte og gavnlighed er at indrette et samfund og kultivere en dannelse, der aldrig fuldstændig forudbestemmer, hvad der er gavnligt, men holder det åbent.

Litteratur

- Biesta, G. JJ. 2012. *Læring retur – Demokratisk dannelse for en menneskelig fremtid*. 2. Udgave. København: Forlaget Unge Pædagoger [engelsk originaludgave 2006]
- Biesta, G. JJ. 2011. *God uddannelse i målingens tidsalder – etik, politik, demokrati*. Aarhus: Forlaget Klim [engelsk originaludgave 2009].

- Egerod, S. 1953. *Mencius' samtaler og sentenser*. København: Nyt nordisk forlag Arnold Busck.
- Favrholdt, D. 1996. *Kinesisk filosofi*. København: Gyldendal.
- Graham, A. C. 1989. *Chuang-Tzu – The Inner Chapters*. Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company Inc.
- Huang, M.K. 2008. *The Meaning of Freedom: Yan Fu and the Origins of Chinese Liberalism*. Hong Kong: The Chinese University of Hong Kong
- Klubin, J. overs. 1955. *Confucius' lære*. København: Arnold Busck.
- Metzger, T.A. 1977. *Escape from Predicament: Neo-Confucianism and China's Evolving Political Culture*. New York: Columbia University Press
- Nielsen, K. B. 2003. *Kinesisk filosofi*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Schiller, F. 1996. *Menneskets æstetiske opdragelse*. København: Gyldendal [tysk originaludgave 1795].
- Swartz, B. 1964. *In Search of Wealth and Power – Yen Fu and the West*. Cambridge, Mass: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Watson, B. 2013. *The Complete works of Zhuangzi*. New York: Columbia University Press.
- Watson, B. 2003. *Mozi – basic writings*. New York: Columbia University Press.

Noter

- 1 Afgrænsningen har til formål at undersøge centrale syn på nytte i den klassiske kinesiske filosofi. En videre undersøgelse må medindtage flere positioner, især den legalistiske skoles nyttetænkning.
- 2 Som tekstgrundlag for Analekterne: se den danske oversættelse af Jørgen Klubin (1955). Engelske oversættelser og den originale kinesiske tekst kan findes på <http://ctext.org>. De tekststeder vi især trækker på er: Bog IV: kapitel 11, 12 og 16; Bog V kapitel 11; Bog XIII: kapitel 17.
- 3 Se især: Mozi Bog 1: Selvkultivering; afsnit 4; Mozi Bog 1: Nødvendigheden af standarder; afsnit 4; Mozi Bog 4: Universel kærlighed III, afsnit 1. Engelske oversættelser og den originale kinesiske tekst kan findes på <http://ctext.org>.
- 4 Som tekstgrundlag for Mengzi anvender vi dels den danske oversættelse (Egerod 1953), dels engelske oversættelser og den kinesiske origi-

nal, der kan findes på <http://ctext.org>. Det tekststed vi især trækker på er: Mengzi: Liang Huei Wang I: kapitel 1, afsnit 1.

- 5 Som tekstgrundlag for Zhuangzi anvendes Watson 2013. Den originale kinesiske tekst kan findes på <http://ctext.org>. De tekststeder vi især trækker på er: Zhuangzi, de indre kapitler, slutningen af kapitel 1. Se også Graham 1989.
- 6 Se fx Schwartz 1964, der også analyserer Yan Fu's møde med vesten, men i mindre grad betoner de idehistoriske og filosofiske aspekter og mere ser Yan Fu som pragmatiker (altså som orienteret imod det lille nyttebegreb). Se også Metzger 1977. I denne bog udfolder Metzger (der også har skrevet et forord til Huang's bog) en generel model for forståelsen af mødet mellem Vesten og Kina ved at kombinere idehistoriske analyser af neokongfuzianismens udvikling med analyser af, hvorledes denne udvikling blev afspejlet i det kinesiske embedsværks kulturelle grammatik på Yan Fu's tid. Huang's bog kan i en vis udstrækning ses som et Metzger-inspireret detailstudie af Yan Fu.

